

Het einde van de termen en de laatste leraar?

Wim Van Rooy

Met de wat morsige omschrijving 'eindtermen' bedoelt men de minimumdoelstellingen die door de meerderheid van de leerlingen op het niveau en de richting waarin ze zich bevinden, moeten worden bereikt. Op het eerste gezicht is dit een nobel streefdoel, al was het maar omdat de eindtermen zich niet tot cognitieve doelstellingen mogen beperken en heel wat aandacht gevraagd wordt voor cultuur. Toch wil ik hier, wat het concept zelf betreft, enkele vraagtekens plaatsen en aandacht vragen voor een mogelijke verborgen agenda waarvan de initiatiefnemers zich nauwelijks bewust zullen zijn.

In de algemene toelichting bij de eindtermen staat dat in geen enkel land de overheidsimpact op de inhoud van het onderwijs zo bescheiden is als bij ons. Betekent dat nu impliciet dat die toestand gaat veranderen? Betekent het misschien dat de overheid, zoals overall elders ter wereld, zich inschrijft in een rationaliseringsproces waarvan de essentiële kenmerken beheersing en controle zijn? De alomtegenwoordigheid van de macht is anoniem en omvattend en het concept van de eindtermen, hoe goed bedoeld ook, is (ook) te verklaren vanuit een proces dat zich op alle niveaus doorzet.

Legoblokken en zittende klasse

Vanuit het bedrijfsleven is het woord 'kwaliteitscontrole' opgerukt, een concept waartegen men zich moeielijk kan keren omdat het als onredelijk wordt aangevoeld indien iemand zich tegen kwaliteit zou richten. Maar zo simpel liggen de zaken natuurlijk niet. Wie ziet hoe de kwaliteitscontrole in de bedrijven wordt uitgewerkt en van waar het begrip afkomstig is, weet wel beter. En het zijn nu juist begrippen als kwaliteitscon-

trole, schoolcultuur en 'mission statement' die vanuit het managementsdenken oprukken en naar de school vertaald worden, ook al worden bepaalde noties (zoals 'mission statement') nu reeds door het bedrijfsleven als achterhaald beschouwd. Hoe het ook zij, door de inherente tendens in onze maatschappij tot toenemende beheersing en controle (in de literatuur reeds lang geanticipeerd door auteurs als Zamjatin, Kafka, Orwell, Huxley en Auster, en het lijstje is beslist niet limitatief!) draait het er haast altijd op uit dat mechanismen en processen die neutraal en ter goeder trouw in gang worden gezet veranderen in toezichhoudende instellingen en organisaties, die ertoe leiden dat het conformisme alsmear toeneemt en dat de 'gehoorzamende mens' op maat gesneden wordt. Alle tendensen in onze maatschappij maken de samenleving rijp voor de komst van de 'gestroomlijnden'. In zijn opmerkelijk essay *La fin de la démocratie* merkt Jean-Marie Guéhenne op dat net als legoblokken iedereen op iedereen moet passen en dat het leven een grote wedstrijd wordt om op elkaar te lijken. De enorme variatie aan relaties zal mensen tot standaardgedrag dwingen en zelfs tot standaardgevoelens. De burgerlijke samenleving heeft nu eenmaal een obsessie met de norm en ik vrees dat het concept van de eindtermen daarop onbewust inspeelt.

Het nieuwe concept werd bedacht door wat de Nederlandse socioloog Kees Schuyt als 'de zittende klasse' heeft bestempeld. Het zijn de mensen die zich met 'beleid' bezighouden, de 'beroepsvergaders', die een en ander tot ontwikkeling brengen. Het zijn de 'stuurders' van de verzorgingsstaat, beleidsmensen, en adviseurs van allerlei slag. Er moet iets nieuws ontwikkeld

worden en dat is een kolfje naar hun hand. In de *Haagse Post* van 25 juni 1993 wordt dit moderne wezen ten voeten uit getekend door Bart Rijs: "Het is nog voor negenen als hij zijn bruinleren attaché-koffertje openklakt, er enkele stapeltjes bedrukt papier uitneemt en op zijn bureau legt. Hij laat zijn PC aanfloepen. In de kantoor kamers links en rechts van hem doen zijn collega's hetzelfde. De hele ochtend zit hij energiek te tikken en te telefoneren, en op zijn nota's verschijnen aantekeningen en doorhalingen. Hij komt alleen achter zijn bureau vandaan om zijn papieren uit de printer op de gang te halen; met de collega's die hij daar toch tegen het lijf loopt, voert hij eventjes wat informeel overlegjes. De middag gaat zoek met de lunch en een bespreking van de projectgroep. Tegen half zes is hij behoorlijk moe; er is niets concreets uit zijn handen gekomen, maar hij is de hele dag enorm bezig geweest. Hij pakt nog wat rapporten in; morgen is er een overlegssessie buiten de deur". Tot zover dit wat overtrokken citaat. In zijn geschrift *Heeft onze maatschappij de universiteit die zij verdient?* (De Arbeiderspers, 1986) poneert de criminoloog Jac. van Wernigh: "Het klinkt paradoxaal, maar ik wil hier de volgende stelling ten berde brengen: hoe meer deskundigen, hoe onoplosbaarder een probleem." Het aantal mensen dat zijn brood verdient met beleid is desondanks enorm toegenomen. De beleidsmens vergadert en rapporteert. Er is een zittende klasse ontstaan die zich nog alleen bezighoudt met het bedenken, maken en het communiceren van beleid. In zijn onlangs uitgesproken afscheidsrede had de Nederlandse hoogleraar geschiedenis H.W. van der Dunk het over een constante verschuiving van de mensen die in het veld iets doen naar diegenen die voorschrijven en regelen. De Franse historicus Georges Duby sprak in dat verband over een "zieke beschaving". Hij vindt het abnormaal dat het onderwijs één van de ondankbaarste beroepen in de westerse maatschappij is geworden en dat het werk van het onderwijzend personeel wordt gedomineerd en uitgeput door de bureaucratie. Het is juist de genoemde zittende klasse die volgens Kees Schuyt, verantwoordelijk is voor de uiteenspattende waterval van duizenden dagelijkse beslissingen die over de

burgers genomen worden. In het onderwijs is dat uiteraard niet anders en wordt al te vlug vergeten dat het lesgeven in wezen op heel eenvoudige peilers berust: de initiële situatie is die van een leraar - het klassieke woord 'meester' is in dit verband meer aangewezen - die zijn vak onder de knie heeft, die het vertrouwen heeft van de leerlingen en die én de kennis én opvoeding kan geven, en dat in een geest van openheid en kritische zin, waardoor hij eerder opleidt tot non-conformisme en zin voor burgerschap dan tot eenheidsworsten en lammenadige herkauwers die rijp zijn voor a-politiek denken en VTM.

Meer is het niet, maar zeker ook niet minder. Leraren, aan wie zelden iets gevraagd wordt, behoren vandaag zeker niet tot de gezichtsbepalers van de verzorgingsstaat. Het zijn eerder diegenen die voorschrijven wat ze moeten doen en hoe ze dat moeten, die bepalend zijn. Die nieuwe regenten behoren tot alle partijen, omdat ze in de eerste plaats technocraten zijn. Overal en in elke partij of ideologie denken zij hetzelfde. Voor hen zijn agenda's, jaar- en werkplannen voorbereidingen en de daarbij horende zaken belangrijker dan de hierboven kort omschreven oorspronkelijke taak van de leraar. Als die met de invoering van de eindtermen beter wordt, heb ik geen bezwaren meer, maar ik hou mijn hart vast als de beleidsprofessionals zich ermee gaan bemoeien.

Sturen en beheersen

Hetzelfde reeds geciteerde artikel in de *Haagse Post* stelt het als volgt: "De beleidsmens heeft wekenlang informatie vergaard, getelefoneerd, standaardwerken nagekeken, overleg gepleegd en tenslotte een nota op zijn PC getikt. In die nota staat dus een doorwrochte toekomstverkenning, een company strategy of een beleidsvisie. En dan?". Die vraag is inderdaad treffend: en dan? Het is in dat kader dat ik de eindtermen wil plaatsen. Er is een nieuw concept, er wordt vergaderd, de beleidsmakers oefenen hun natuurlijke reflex uit om regels te stellen, er worden legio nota's afgescheiden en plannen gemaakt, er wordt hartstochtelijk geadviseerd en getracht de maatschappelijke veranderingen bij te houden, wetten en voorschriften worden in hoog tempo uitgebreid en verfijnd, als het kan wordt zelfs de

burger gesolliciteerd om mee te denken, maar als puntje bij paaltje komt, zapt die naar een ander net en glipt de samenleving als zand door eenieders vingers. Via het beleid wil men controle. Het resultaat is onbeheersbaarheid en chaos, onoverzichtelijkheid en onvrede. Er is overproductie van beleid, een overkill aan maatregelen. Het resultaat is ontevredenheid en een openbaar bestuur dat op een lappendeken lijkt. Men wil, om bij ons onderwerp te blijven, eindtermen installeren en men slaagt er niet eens in de salarissen van de leraars correct uit te betalen; terwijl dat laatste een kwestie van pure calculatie is. Het is geweten: het autisme van de zittende klasse en de politici (die soms niet meer bij machte zijn de beleidsmensen en vergadertijgers te sturen) is groot en hun vermogen om de samenleving als een cockpit te besturen is klein geworden.

In de eindtermen bespeur ik een beklemtoning van kunst en cultuur en van de kritische zin en dat is goed. Hoe een leraar dat moet doen terwijl de hele maatschappij rondom hem op zijn kop staat; daarover blijft men vaag. Het is allicht een zwakgebod maar veel meer zit er niet in: laat de school een vrijplaats zijn, een plaats van stilstand, een oord waarin men nu eens niet moet inspelen op de waan en de waanzin van de dag. Dat is, vrees ik, niet de verborgen agenda waarover ik het aan het begin van dit artikel had. Die verborgen agenda is: sturen, beheersen, ook al is men zich daarvan niet bewust. Processen gaan hun eigen weg, los van de bedoelingen van de makers. Die zijn in dit geval waarschijnlijk ook doordrenkt van de technocratische microbe, hoezeer ze zich door middel van die eindtermen ook afzetten tegen die trend. Men is, zonder dat men het weet, in hetzelfde bedje ziek. De eindtermen passen in de dromologische logica van Paul Virilio: de mens heeft de wedren met de informatica al lang verloren, maar toch tracht hij nog wat te lopen, buiten adem, hijgerig, zoals heel onze beschaving. Maar hoe meer snelheid, hoe meer stilstand. En misschien belanden we zo in extremis toch nog in de yellow submarine van de Beatles.

De leraar als superman

Wat de toekomstige invulling van de eindtermen betreft wil ik kort zijn. Wie aandachtig de

eindtermen van de respectieve richtingen en disciplines bestudeert, kan niet anders dan tot de conclusie komen dat men een ideaaltypische leraar voor ogen had. Ik resumeer even zijn of haar kwaliteiten zoals ik die uit de theorie distilleer. De leraar die men zoekt, moet aan de volgende kwalificaties en eigenschappen voldoen: hij moet uiteraard zijn vak grondig kennen, veelzijdig zijn, vakoverschrijdend denken en werken, de maatschappelijke context goed in het oog houden, sterk geëngageerd zijn, een zekere eruditie hebben, enzovoort, enzoverder. De leraar als superman, de leraar die de leerlingen kritisch en bewust moet maken van o.a. de gevaren van de beeldcultuur en de 'verclipping' en die met gelatenheid moet vaststellen dat de politieke wereld juist alles doet om VTM-isering mogelijk te maken, de leraar die... De lijst is triest en eindeloos. Terwijl de politieke elite er maar niet in slaagt de burger een aantrekkelijk project aan te bieden, vraagt men dat wél van de leraar in zijn klas. De kleinburgerlijkheid, braafheid en dociliteit van de modale leraar staan er borg voor dat hij dat weer maar eens zal proberen. Mag ik ter afsluiting nog een voorbeeldje? Terwijl de politieke klasse in dure hotels met oorlogsmisdadigers onderhandelt in plaats van ze voor een tribunaal te sleuren, moet onze nog immer brave studax van een leraar de leerlingen onderhouden over racisme en jodenvervolging. Opvoeden tot burgerzin noemt men dat met een dure term. Mag het in het vervolg iets minder zijn dan de eindtermen? Of had men het zo nog niet bekeken?

En daar iedereen, wil hij of zij niet in al te strak en autoritair denken vervallen, recht heeft op zijn of haar eigen inconsistenties en ambivalenties, wil ik eindigen met een paradoxale verrassing en even koud en warm blazen. De manier waarop minister Van den Bossche de eindtermen heeft geïntroduceerd (niet zomaar in medias res, met inspraak) billijk ik ten volle; de manier waarop ze werden ingevuld waardeer ik. Maar dat neemt niet weg dat ik vrees dat bovengenoemde kritiek geldig is. Soms is de realiteit en de gang der processen sterker dan welke intentie ook. Soms zijn ook socialisten in de eerste plaats technocraten zonder het te willen.